

*В. Д. Цап,
аспірант кафедри біржової діяльності^{1*},
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ІНФЛЯЦІЙНО-ДЕВАЛЬВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

*V. Tsap,
Postgraduate of Stock exchange activity Department, National university of life and environmental sciences
of Ukraine, Kiev*

FEATURES OF FORMATION EXPENSES AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE INFLATION-DEVALUATION PROCESSES

Досліджено особливості формування витрат в сільськогосподарських підприємствах України в умовах інфляційно-девальваційних процесів. Вони впливають з особливостей технологічного процесу в сільському господарстві, який має значні часові відмінності порівняно із реалізацією продукції та закупівлі матеріально-технічних ресурсів для наступного виробничого циклу. Доведено, що ігнорування цих особливостей призводить до необ'єктивного відображення витрат та визначення рівня рентабельності сільськогосподарського виробництва, особливо продукції рослинництва. Автор відстоює, що це має негативний вплив на управлінські рішення стосовно аграрного сектора на макрорівні. Запропоновано напрями підвищення рівня об'єктивності відображення результатів господарської діяльності сільськогосподарських підприємств шляхом побудови ефективної системи управління витратами. Запропоновано методичні підходи визначення залежності окремих статей виробничих витрат сільськогосподарських підприємств від курсу національної валюти. Виявлено видові закономірності у динаміці виробничих витрат у період девальваційних процесів та стабільності курсу національної валюти. Виявлено неузгодженість у законодавчому забезпеченні регулювання оподаткування сільськогосподарських підприємств податком на додану вартість у 2015 році та її вплив на рівень об'єктивності відображення результатів господарської діяльності у статистичній звітності. Запропоновано та реалізовано шляхи усунення цієї неузгодженості.

There are the features of formation costs in agricultural enterprises of Ukraine in conditions from inflation-devaluation processes. They derive from the characteristics of the process in the agricultural sector, which has significant timing differences compared to the sales and purchases of inputs for the next production cycle. The author proved that ignoring these features lead to bias reflects costs and determine the profitability of agricultural production, particularly crop production. There are defending that it has a negative impact on management decisions in relation to the agricultural sector at the macro level. There are directions enhance objectivity display the results of economic activity of agricultural enterprises by building an effective management system costs. The author offers methodical approaches to determine the dependence of certain articles of farm production costs of the national currency. There are founded specific patterns in

the dynamics of production costs during the devaluation process and stability of the national currency. There are revealed inconsistencies in the legislative provision regulating Farm tax to value added tax in 2015 and its impact on objective reflection of business results in statistical reporting. The author proposed and implemented ways to resolve this inconsistency.

Ключові слова: *девальвація, інфляція, витрати, рівень рентабельності, ціна, прибуток, сільськогосподарське підприємство.*

Keywords: *devaluation, inflation, costs, profitability, price, profit, agricultural enterprise.*

Постановка проблеми. Нестабільність аграрної економіки України, зумовлена наслідками світової фінансової кризи та посилена вітчизняними інфляційно-девальваційними процесами негативно впливає на діяльність вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Сьогодні вони переживають нестачу матеріально-технічних і фінансових ресурсів, що зумовлює їх обмеженість у господарській діяльності та підвищену ризикованість. Результати роботи кожного суб'єкта господарювання відображаються на кінцевому фінансовому результаті та прямо залежать від побудованої системи управління витратами, яка забезпечує ефективність їхньої діяльності та конкурентоспроможність продукції. В умовах підвищеного ризику досить велика кількість чинників перешкоджає сільськогосподарським підприємствам бути економічно незалежними. Діюча система управління витратами на сільськогосподарських підприємствах, що досить ефективно діяла за умов стабільної економічної ситуації, на сьогодні не може забезпечити їм повного уникнення стати банкрутом. В існуючих умовах ситуація на багатьох підприємствах стала некерованою. Низький рівень об'єктивності формування витрат зумовлює негативні наслідки як на макрорівні, так і на макрорівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем собівартості, цін та рентабельності сільськогосподарського виробництва в Україні здійснювалися з 1965 р. академіком Лукіновим І.І. [1] В подальшому вони були продовжені Боднар О.В., Воскобійником Ю.П., Зимовцем В.Н., Меселем-Веселяком В.Я., Протасовим В.Ю., Саблуком П.Т., Сторожуком О.О., Шпичаком О.М. та іншими. Фундаментальні дослідження у напрямі ціноутворення, формування собівартості як в період планово-адміністративної системи, так і в ринкових умовах здійснюються Шпичаком О. М. [2,3]. Науковий розвиток зазначених питань мало місце в працях такі вітчизняних та зарубіжних науковців як Боев В.Р., Сагайдак Е.О. [4], Ушачов І.І., Охріменко І.В. [5], Галушко В.П. [6] та інші [7-8].

Проте на сьогодні надзвичайно актуальною є проблема об'єктивності формування витрат та визначення прибутковості сільськогосподарських підприємств в умовах інфляційно-девальваційних процесів, що суттєво впливає на управлінські рішення різних рівнів стосовно аграрного сектора.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення особливостей формування витрат за умов інфляційно-девальваційних процесів та розробка підходів забезпечення об'єктивного відображення витрат за відповідної ринкової ситуації.

Виклад основних результатів дослідження. Вітчизняні сільськогосподарські підприємства мають досвід функціонування в умовах значних темпів інфляції у період початку 1990-х років. Починаючи із 2014 року ситуація виявилася також неординарною, оскільки інфляційні процеси були посилені девальвацією національної валюти. Академік НААН Шпичак О.М. зазначає, що поняття «девальвація» та «інфляція» є близькими за своєю сутністю. Перше розуміють, як купівельну спроможність національної валюти відносно іноземних валют, а друге відносять до її купівельної спроможності на внутрішньому ринку. При цьому девальвація валюти є однією з причин інфляції всередині країни [9, с.85].

Нами було здійснено порівняння двох періодів девальвації національної валюти в Україні, це жовтень-грудень 2008 р., січень 2014 –лютий 2015 року (рис.1).

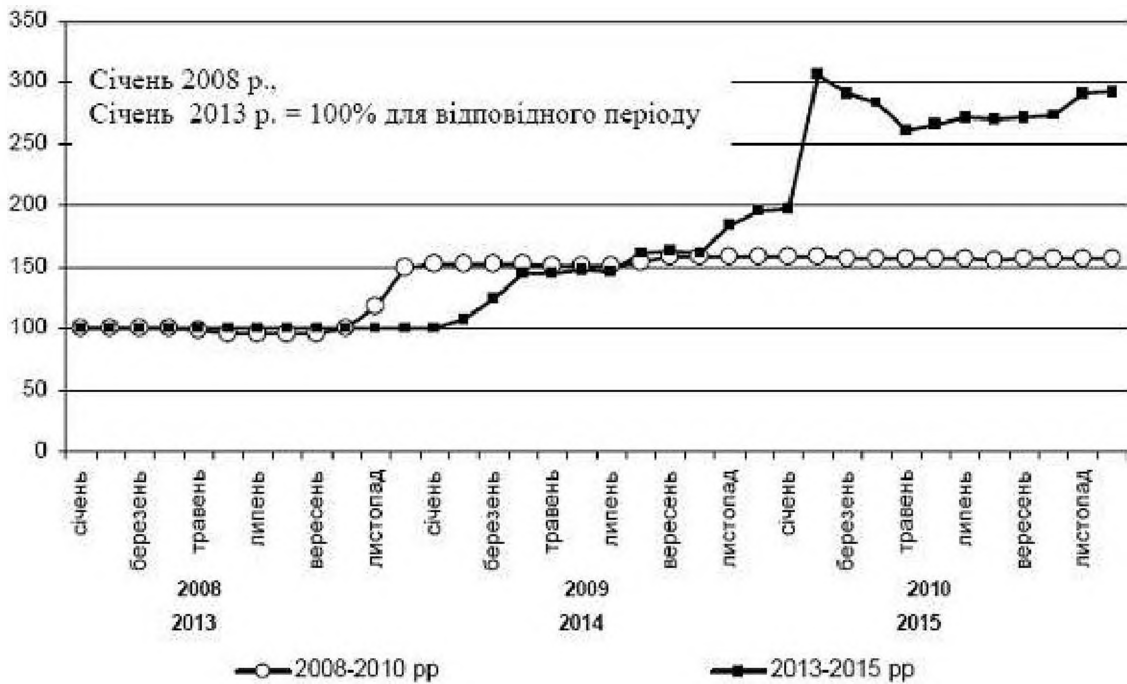

Рис. 1. Динаміка базових індексів курсу національної валюти відносно долару США, %
Джерело: складено автором за даними Національного банку України

Кожен із цих періодів має відмінності в помісячній динаміці темпів курсу долара. Слід відмітити, що сільське господарство, особливо галузь рослинництва, на відміну від інших галузей народного господарства має особливості здійснення виробничого процесу.

Об'єктивність формування витрат сільськогосподарськими підприємствами залежить від того, на якому етапі виробничого процесу відбувається зростання курсу національної валюти. Наприклад, якщо при здійсненні витрат під урожай 2009 р. девальваційний стрибок був різким, з жовтня по грудень 2008 р., це зумовило відображення валютозалежних витрат в бухгалтерському обліку більшою мірою уже з урахуванням курсових різниць. Проте другий період валютного зростання почався у лютому 2014 р. і тривав до лютого 2015 р., тобто було більш розтягненим у часі, формування урожаю 2014 р. відбувалося в умовах різного курсу долара. Для кожного наступного етапу виробничого процесу ціна закупівлі матеріальних ресурсів була вищою ніж у попередньому. Оскільки закупівля матеріальних ресурсів (пальне, мінеральні добрива, засоби захисту рослин) відбувається перед їх використанням, формування витрат знаходиться в значній залежності від курсових коливань цього періоду. Сільськогосподарські товаровиробники в переважній більшості не мають змоги здійснювати їх заздалегідь.

Ситуація, що склалася у 2014 р. призвела до необ'єктивного відображення витрат при формуванні собівартості та визначення рівня рентабельності сільськогосподарського виробництва, особливо продукції рослинництва. Методологічне обґрунтування врахування особливостей формування витрат сільськогосподарського виробництва в умовах інфляційно-девальваційних процесів було здійснено під керівництвом академіка НААН О.М.Шпичака, як на етапі 1993 р., так і 2014-2015 рр [9,10]. Він зазначає, що у разі значного зростання цін на матеріально-технічні ресурси, які необхідні для здійснення технологічного процесу, протягом виробничого циклу за тривалого обороту капіталу та зростання закупівельних цін на продукцію, особливо на експортно орієнтовану, яка тісно пов'язана із кон'юктурою світового ринку та курсом національної валюти до іноземних валют, складається необ'єктивне враження про високу дохідність галузі. Що стосується галузей тваринництва, особливо скотарства, та вирощування озимих культур, тут інфляційні процеси ще більше посилюють таку невідповідність. Це пов'язано з тим, що сільськогосподарські товаровиробники обліковують виробничі витрати безпосередньо на відповідних етапах технологічного процесу, проте під час реалізації виробленої продукції та закупівлі матеріально-технічних ресурсів для наступного виробничого циклу вартість останніх є значно вищою. Згідно з розрахунками, проведеними у відділі ціноутворення, кон'юктури та інфраструктури ринку ННЦ „Інститут аграрної економіки” під керівництвом Шпичака О.М., при визначенні витрат виробництва на рослинницьку продукцію з урахуванням інфляційно-девальваційних процесів станом на початок 2015 року за песимістичними розрахунками, на відміну від даних, оприлюднених Державним комітетом статистики України, у 2014 році виробництво пшениці, кукурудзи і ріпаку в сільськогосподарських підприємствах було збитковим – відповідно 7,2; 8,4; 12,1 %.

Дослідження виробничих витрат сільськогосподарських підприємств України в розрізі окремих видів рослинницької продукції виявило статті витрат найбільш залежні від девальвації національної валюти (табл.1.).

Для цього використано співвідношення між темпами зростання окремих статей виробничих витрат на продукцію рослинництва та курсу долара у 2014 р. до попереднього року. Найбільші темпи спостерігаються по витратам на нафтопродукти та оплату послуг сторонніх організацій. Зокрема 1% зростання курсу долара, що був офіційно оприлюднений НБУ, зумовив підвищення виробничих витрат на 0,62%, переважно за рахунок витрат на пальне – 0,96% та оплату послуг сторонніх організацій – 1,02%.

Таблиця 1.
Залежність формування виробничих витрат сільськогосподарських підприємств України
по окремим видам продукції від девальвації національної валюти

Показник	Темп зростання витрат на продукцію рослинництва на 1% зростання курсу долара у 2014 р. порівняно із 2013 р., %	Структура виробничих витрат (2014 рік), %		
		Пшениця	Соняшник	Цукровий буряк
Виробничі витрати всього	0,62	100	100	100
насіння та посадковий матеріал	0,52	9,2	15,6	8,6
мінеральні добрива	0,15	18,4	12,5	15,0
нафтопродукти	0,96	14,2	14,9	12,1
оплата послуг сторонніх організацій	1,02	9,7	10,9	22,0
оплата праці і соціальні відрахування	0,51	8,5	7,5	5,8
амортизація необоротних активів	0,61	6,1	5,9	3,5

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики

Слід відмітити, що стаття „оплата послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями” на сьогодні акумулює в собі частину витрат на оплату праці, амортизацію, пально-мастильні матеріали та інші. Для сільськогосподарських підприємств виконання сторонніми організаціями певних технологічних операцій із використанням передових технологій, зокрема обробка ґрунту, збирання врожаю; первісна доробка зерна та інших є більш економічно вигідним ніж утримання власного машинно-тракторного парку чи відповідного обладнання. Відповідно розмір плати за надані послуги миттєво реагує на зміну курсу національної валюти.

Як свідчать дослідження динаміки структурних елементів витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в окремих господарствах Запорізької області з 1990 по 2015 роки найбільше зростання спостерігається саме по цій статті витрат. Протягом зазначеного періоду її частка збільшилася з 6,2 до 28,3%, або на 22,1 пп.

Крім того значна частина імпоротної складової міститься в таких статтях витрат як паливо-мастильні матеріали, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, насіння та. Слід відмітити, що по таких видах продукції як кукурудза, цукровий буряк, ріпак, соняшник значна частина насіння є імпоротною, або зарубіжної селекції, що також залежить від курсових різниць. Проте низький темп їх зростання в розрахунку на 1% зміни курсу долара свідчить про недооцінку, яка виникає в результаті ситуації, що зазначена вище.

При формуванні виробничих витрат в сільськогосподарських підприємствах відбувається як кількісний вплив складових у натуральному вимірі, так і ціновий вплив. Цінові зміни на промислову продукцію, що споживається сільським господарством представлено у таблиці 2. Ціни на мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин у 2014 р. зросли в 1,7 рази, тоді як у попередні два роки, період стабільного курсу національної валюти, цінова динаміка була понижувальною. Аналогічна ситуація спостерігається відносно цін на нафтопродукти і тарифів та націнок на послуги. За умов девальвації гривні вони зросли відповідно в 1,4 та 1,5 рази, а протягом 2012-2013 рр. їх рівень був практично незмінним. Це призвело до значного дефіциту оборотних коштів у аграріїв, які були вимушені шукати фінансові ресурси для проведення посівної кампанії 2015 року. Найнижчі темпи зростання у 2014 р. спостерігаються по рівню оплати праці в сільському господарстві – лише 10,5%. Девальваційні процеси переважно не мають суттєвого впливу збільшення розміру цієї складової, оскільки ціна на робочу силу формується за залишковим принципом.

Таблиця 2.
Індекси цін на промислову продукцію та тарифів на послуги, спожиті в сільському господарстві
(грудень до грудня попереднього року)

Показники	2012	2013	2014
Сукупний індекс витрат на виробництво сільськогосподарської продукції	105,3	95,8	141,7
у тому числі			
матеріально-технічні ресурси промислового походження	106,2	95,4	144,3
з них			
трактори, сільськогосподарські машини та вантажні автомобілі	102,5	101,7	129,7
мінеральні добрива та хімічні засоби захисту рослин	98,3	83,6	173,4
нафтопродукти	99,7	100,0	140,9
тарифи та націнки на послуги	100,9	101,4	148,1
оплата праці	107,4	114,5	110,5

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики

Співставлення змін індексів цін на валютозалежні види матеріальних ресурсів та індексів виробничих витрат свідчить про зміни у натуральному обсязі їх використання, що зумовлені зменшенням фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників у 2014 році.

Для нівелювання впливу структурних співвідношень у виробництві рослинницької продукції, нами представлено структуру собівартості в розрізі окремих культур, виробництво яких здійснюється переважно в сільськогосподарських підприємствах (див. табл.1.). Валютозалежні складові в сукупності складають 52-58% у структурі виробничих витрат, що відображається в динаміці виробничих витрат на 1 га у різні періоди активності девальваційних процесів. Нами було проведено дослідження по окремих видах продукції рослинництва, яке свідчить, що у аналізовані роки знецінення гривні (2009 та 2014 рр) відбувається зниження розміру виробничих витрат в доларовому еквіваленті (табл.3). Проте уже наступного року за умов стабільної валютної динаміки цей показник практично досягає рівня, що передувало девальваційним процесам. Зокрема при виробництві соняшнику витрати на 1 га у 2009 знизилися до 242 дол США, проте уже у 2010 р. вони перевищували рівень 2008 р. та склали 325 дол США.

Слід відмітити, що ціновий фактор формування рівня прибутку сільськогосподарської продукції залежить від їх експортної орієнтованості [11]. Ціна на продукцію, переважна частина якої в державі спрямовується на експорт, залежить від кон'юнктури світового ринку та курсу національної валюти, та в роки її знецінення зростає у гривневому еквіваленті. Це безперечно позитивно впливає на розмір надходжень від експорту. Проте за цих умов зростання внутрішніх цін при низькій купівельній спроможності населення знижує цінову доступність продовольства та відповідно і рівень продовольчої безпеки держави.

Таблиця 3.
Динаміка виробничих витрат та прибутку на 1 га по окремих видах продукції в сільськогосподарських підприємствах у різні періоди активності девальваційних процесів

Показники	Період стабільного курсу національної валюти 2008	Період девальваційних процесів		Період стабільного курсу національної валюти			Період девальваційних процесів	
		2009	2009р до 2008р, %, пп	2010	2013	2013р до 2010р, %, пп	2014	2014р до 2013р, %, пп
пшениця								
Виробничі витрати на 1 га								
грн	2035,9	2235,5	109,8	2490,5	4129,9	165,8	5262,3	127,4
дол США	386,5	286,9	74,2	313,8	516,7	164,6	442,7	85,7
Прибуток від реалізації на 1 га								
грн	313,9	141,8	45,2	225,3	94,3	41,9	1483,7	1572,9
дол США	59,6	18,2	30,5	28,4	11,8	41,6	124,8	1057,7
Рентабельність, %	17,6	5,7	-11,9пп	9,6	2,4	-7,2 пп	28,0	25,6 пп
соняшник								
Виробничі витрати на 1 га								
грн	1656,9	1887,9	113,9	2580,3	4636,3	179,7	5082,5	109,6
дол США	314,6	242,3	77,0	325,1	580,0	178,4	427,6	73,7
Прибуток від реалізації на 1 га								
грн	241,7	959,8	397,0	1980,2	1348,0	68,1	2047,5	151,9
дол США	45,9	123,2	268,4	249,5	168,7	67,6	172,3	102,1
Рентабельність, %	18,4	41,4	23,0 пп	64,7	28,5	-36,2пп	36,5	8,0 пп
цукровий буряк								
Виробничі витрати на 1 га								
грн	6581,2	9288,4	141,1	9719,7	14222,5	146,3	18949,4	133,2
дол США	1249,5	1192,2	95,4	1224,8	1779,4	145,3	1594,2	89,6
Прибуток від реалізації на 1 га								
грн	277,8	1477,8	531,9	847,2	155,5	18,4	1365,6	878,0
дол США	52,7	189,7	359,6	106,8	19,5	18,2	114,9	590,4
Рентабельність, %	7,1	37,0	29,9 пп	16,7	2,7	-14,0 пп	17,9	15,2 пп

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики

В результаті проведених досліджень нами було виявлено, що ще одним чинником необ'єктивного відображення результативності сільськогосподарського виробництва у 2015 р. у статистичній звітності була колізія у правовому регулюванні оподаткування сільськогосподарських підприємств податком на додану вартість. Згідно ст.188.1 Податкового кодексу у 2015 р. база оподаткування ПДВ визначалася виходячи із договірної вартості та собівартості продукції. Згідно податкових норм у випадку перевищення собівартості над ціною продажу підприємство повинно було сплатити відповідну суму донарахувань ПДВ до державного бюджету виходячи лише із різниці між цими показниками. Таким чином, складалася ситуація, коли збитки в сільському господарстві, отримані в силу об'єктивних причин ще додатково обкладалися ПДВ.

Така ситуація виявилася особливо гострою на фоні і без того збільшеного податкового навантаження для сільськогосподарських підприємств у 2015 році. За нашими розрахунками, розмір сплати єдиного податку четвертої групи (колишній фіксований сільськогосподарський податок) збільшився з 6 грн до 130 грн, на 1 га або у 22 рази., в 2016 році і ще 1,8 рази до 234 грн. на 1 га.

Неправомірне обкладання ПДВ сільськогосподарських підприємств негативно вплинуло на об'єктивність формування собівартості та відповідно рівня доходності сільськогосподарських культур. За результатами аналізу статистичної звітності за формою 50-сг підприємств досліджуваного району Запорізької області у 2015 р. виявлено, що при виробництві жодної із сільськогосподарських культур не було отримано збитків, навіть по традиційно збиткових у попередніх роках культурах (сорго, овес). Це свідчить про зниження собівартості виробленої продукції з метою уникнення збільшення суми податкового зобов'язання.

Крім того нами було досліджено результативність господарської діяльності окремих сільськогосподарських підприємств Запорізької області, які отримали значні збитки від загибелі посівів у 2015 р., що підтверджено висновком Торгово-промислової палати України про форс мажорні обставини. Проте збитки не були відображені у статистичній звітності, оскільки згідно зазначених норм закону, за нашими розрахунками, виникла б необхідність ще додатково сплатити 20 % від суми нарахованого податку на додану вартість до державного бюджету України.

В результаті дії зазначеної норми Податкового кодексу вимушене зниження розміру собівартості у 2015 р. призведе до ситуації, яка мала місце у 2014 р., коли рентабельність сільського господарства була ілюзорно завищеною та було однією з причин зняття податкових пільг для аграріїв.

Слід відмітити, що автор приймав активну участь у роботі щодо усунення такої колізії. В результаті численних письмових звернень до Міністерства фінансів України та Фіскальної служби, відповідної роботи в комісії з оподаткування аграрного сектору, що діє при Міністерстві сільського господарства і продовольства України, було внесено зміни до статті 188.1 Податкового кодексу та у 2016 р. вище зазначену норму усунуто.

Це ще раз підтверджує позицію, що в ринкових умовах підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності в першу чергу залежить від управління витратами у процесі якого приймаються рішення, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності й прибутковості [3]. За умов постійних змін витрат під впливом зовнішнього і внутрішнього середовища, складності точного кількісного оцінювання їх величини, об'єктивного визначення їх впливу на економічні результати діяльності підприємства надзвичайно гостро постає необхідність забезпечення всіх рівнів управління релевантною інформацією. Це підвищить ефективність планування і контролю в сільськогосподарських підприємствах.

Таким чином, побудова ефективної системи управління витратами дозволить підприємству бачити свої потенційні резерви та спрямовувати додаткові ресурси у розвиток та розширення власного виробництва. Це в свою чергу, відкриє нові можливості для впровадження нової техніки та підвищення ефективності виробництва та, як наслідок, підвищення рівня прибутковості підприємства в цілому.

Висновки: В умовах економічної невизначеності та ризику, природою яких є стрімка девальвація національної валюти та стрімкі темпи інфляції, значною мірою порушуються еквівалентність пропорцій у цінових співвідношеннях між ланками агропромислового комплексу та промисловості. Це проявляється у викривленому баченні рівня доходності сільськогосподарського виробництва, оскільки в умовах значних темпів інфляції визначення рівня економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції має свої складності. Це пов'язано з тим, що сільськогосподарські товаровиробники обліковують виробничі витрати безпосередньо на відповідних етапах технологічного процесу. Проте під час реалізації рослинницької продукції та закупівлі матеріально-технічних ресурсів для наступного виробничого циклу вартість останніх є значно вищою. Вирішення цих проблем покладено як на виробників сільськогосподарської продукції на основі формування ефективної системи управління витратами та дієвого механізму ціноутворення, так і на державу в рамках ведення виваженої політики розвитку аграрної галузі.

Список використаних джерел.

1. Лукінов І.І. Вибрані праці / І.І. Лукінов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 794 с.
2. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990–2001 рр.) [Шпичак О. М., Плющ І. С., Рижук С. М. та ін.]; за ред. О. М. Шпичака. – К. : ІАЕ, 2002. – 499 с.
3. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків [Шпичак О. М., Саблук П. Т., Ніколаєва З. П. та ін.]; за ред. О. М. Шпичака. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 586 с.
4. Сагайдак Е. А. Проблеми ціноутворення в системі агропромислового комплексу / Е. А. Сагайдак. – М.: Вища школа, 1984. – 96с.
5. Охрімченко І. В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств / І. В. Охрімченко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 360 с.
6. Галушко В. П. Методологічні підходи до визначення пріоритетності вирощування конкуруючих культур / В. П. Галушко, Ю. Л. Марцишевська // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 21–25
7. Аранчій В.І. Собівартість продукції та шляхи її зниження як головна умова ефективної стратегії управління витратами [Електронний ресурс] / В.І. Аранчій, Т.В.Мокієнко // Вісн. ХНТУСГ: Екон. науки. Вип. 105. – Харків: ХНТУСГ, 2010. – Режим доступу: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/ vestnik_105/ 05.pdf.

8. Чигринець О. А. Вплив інфляційних процесів на реальний сектор економіки України / О. А. Чигринець // *Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій.* – 2010. – № 36. – С. 130-135
9. Шпичак О. М. Економіко-організаційні неузгодженості взаємовідносин у продуктових ланцюгах в умовах інфляційно-девальваційних процесів: напрями врегулювання / О. М. Шпичак // *Економіка АПК.* – 2015. – № 6. – С. 85–95
10. Методичні рекомендації оперативного визначення витрат виробництва та формування цін на продукцію сільського господарства і переробної промисловості в умовах інфляції // [Шпичак О.М., Маслюков Є.О., Протасов В.Ю. та ін.]; УААН. Ін-т аграр. економіки. – К., 1995. – 58 с
11. Шпичак О. М. Цінова конкурентоспроможність експортоорієнтованих сільськогосподарських культур України / О. М. Шпичак, О. В. Боднар // *Зерно і хліб.* – 2015. – № 2. – С. 24–29

References.

1. Lukinov, I.I. (2007) *Vybrani pratsi [Selected Works]*, NNC IAE, Kyiv, Ukraine
2. Shpychak, O. M., Plyushch, I. S., Ryzhuk, S. M. and other (2002) *Tsinoutvorennya v protsesi reformuvannya ahropromyslovoho kompleksu Ukrayiny (1990–2001 pp.)* [Pricing in the process of reforming agriculture of Ukraine (1990-2001 pp.)], IAE, Kyiv, Ukraine.
3. Shpychak, O. M., Sabluk, P. T., Nikolayeva, Z. P. and other (2000) *Tsiny, vytraty, prybutky ahrovyrobnystva ta infrastruktura prodovol'chyykh rynkiv* [The prices, costs, profits, agricultural production and food markets infrastructure], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.
4. Sahaydak, E. A. (1984) *Problemy tsinoutvorennya v systemi ahropromyslovoho kompleksu* [Pricing problems in the system agriculture], *Vyshcha shkola*, Moscow, USSR.
5. Okhrimenko, I. V. (2009) *Vytraty ta sobivartist silskohospodarskoyi produktsiyi v rehulyuvanni ekonomichnykh vidnosyn silskohospodarskykh pidpryyemstv* [Costs and the cost of agricultural production in the regulation of economic relations farm], *Ekonomika APK*, Kyiv, Ukraine.
6. Halushko, V. P. and Martsyshevska, YU. L. (2010) “Methodological Approaches to prioritize competing crops cultivation, *Visn. KHNTUS·H: Ekon. nauky*, vol. 2, pp. 21–25.
7. Aranchiy, V.I. and Mokiienko, T.V. (2010) “Production costs and ways to reduce it as the main condition for effective cost management strategies”, *KHNTUSH*, [Online], vol. 105, available at: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_105/05.pdf.
8. Chyhrynets, O. A. (2010) *Vplyv inflyatsiynykh protsesiv na realnyy sektor ekonomiky Ukrayiny* [Impact of inflation on the real economy of Ukraine], *Nauk. pr. Nats. un-tu kharch. tekhnolohiy*, Kyiv, Ukraine.
9. Shpychak, O. M. (2015) *Ekonomiko-orhanizatsiyni neuz-hodzhenosti vzayemovidnosyn u produktovykh lantsyuhakh v umovakh inflyatsiyno-deval'vatsiynykh protsesiv: napryamy vrehulyuvannya* [Economic-organizational relationships inconsistencies in the food chain in terms of inflation-devaluation-processes: directions settlement], *Ekonomika APK*, Kyiv, Ukraine.
10. Shpychak, O. M., Maslukov, E.O., Protasov, V. U. and other (1995) *Metodychni rekomendatsii operatyvnoho vyznachennia vytrat vyrobnytstva ta formuvannia tsin na produktsiiu sil'skoho hospodarstva i pererobnoi promyslovosti v umovakh infliatsii* [Operational Guidelines determining the costs of production and pricing of agricultural products and processing industry in terms of inflation], IAE, Kyiv, Ukraine
11. Shpychak, O. M. and Bodnar, O. V. (2015) *Tsinova konkurentospromozhnist eksportooryentovanykh silskohospodarskykh kultur Ukrayiny* [The price competitiveness of export crops Ukraine], *Zerno i khlib*, Kyiv, Ukraine.

^[2] Науковий керівник – Шпичак О.М., академік НААН, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки.